

БӨЛІМ: ЛОГОПЕДИЯ

Ерекше білімді қажет ететін балаларға жеке дамыта оқытудың әдіснамалық негіздері

ЖАРИЯЛАНДЫ
16.02.2023СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/132094/>

Дамудың күрделі бұзылулары бар балалар санының өсуі оларды қазіргі қоғамда әлеуметтендіру және бейімдеу жұмыстарын жандандыруды қажет етеді. Медицина, технология, сандық технологиялар, арнайы психология және түзету педагогикасы саласындағы ғылыми жетістіктерді баланың дамуының алғашқы кезеңдерінде кеңінен қолдану мүмкіндігі шектеулі балалардың бір бөлігі мектеп жасына дейін психикалық дамудың қалыпты деңгейіне жететіндігіне әкеледі, бұл бұрын оқшауланған жағдайларда байқалған, сондықтан ерекше деп саналды. Мұндай жағдайда ерекше психо - физикалық жағдайларды ерте диагностикалау және мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу мен оқытуда жеке бағдарламалар арқылы оқытуға дайындалған мектепке дейінгі мекемелер негізінде балаларға жан-жақты кешенді көмек маңызды шарт болып табылады.

Л.С. Выготский зерттеулеріне сүйенсек, ерекше білімді қажет ететін баланың кешенді даму үдерісі жеке жұмыстардың нәтижесінде үлкен тәуекелдер мен жетістіктердің кепілі бола алатынын аңғарамыз. Себебі, топтық сабақтар мен өзге дидактикалық әдістер кезінде баланың жалпы даму жағдайындағы дағдылары дамыса, ал жеке сабақтар мен әдістер кезінде баланың толықтыру немесе алдын - алу мақсатын қамтитын үдерістер іске асады.

Жеке бағдарламалар арқылы оқыту мәселелері ХХ ғасырды қарастырыла бастады. Себебі, инклюзивті білім беру арқылы білім алушылардың жалпы мектептегі баланың бағдарламасын игере алмау салдарынан қиындықтар пайда бола бастады. Әдістемелік әдебиетті жасақтау негізінде аталмыш бағдарламалар

жүйесі жасақталды.

Жеке түзете - дамыту бағдарламасы- бұл қалалық психологиялық- медициналық-педагогикалық консультация (ПМПК) ұсыныстарын, баланың жеке басының ерекшеліктерін диагностикалауды және білім беру мекемесі мамандарының қорытындыларын, сондай-ақ баланың білім беру және тәрбие саласындағы қажеттіліктерін барынша толық іске асыру мақсатында ата-аналардың үміттерін ескере отырып, білім беру бағдарламасын дамытудың нысандары мен әдістерінің ерекшеліктерін анықтайтын құжат. Жеке кешенді білім беру бағдарламасы-бұл балаларға психологиялық, медициналық және педагогикалық қолдау көрсететін білім беру мекемесінің мамандары қызметінің нәтижесі. Осы нормативтік актінің негізінде баланың білім беру қызметтерін алу нысаны мен шарттары анықталады.

Әлеуметтік-педагогикалық қолдауды да жеке бағдарлама құрылымына енгізуді айқын интеллектуалды бұзылулары, ауыр моторлық патологиясы, күрделі даму бұзылулары бар балалар қажет етеді. Ресей Федерациясының арнайы білім беру туралы Заңында баланың физикалық ауытқулары оның оқу мүмкіндіктеріне байланысты анықталады.

Мүмкіндігі шектеулі баланың жеке басын диагностикалау нәтижелері бойынша мамандар белгілі бір бұзушылықтарды түзету үшін жеке жоспар жасайды. Бұл ұсыныстар педагогтар мен ата-аналарды түзету, диагностикалық, профилактикалық және оңалту жұмыстарын жүргізу бойынша жеке кешенді білім беру бағдарламасына біріктіріледі. Мұндай бағдарламаның мақсаты - ерекше білімді қажет ететін баланы білім беру мекемесінің жағдайына бейімдеуге, оның білім мен тәрбие қажеттіліктерін сәтті жүзеге асыруға, отбасын консультациялық әлеуметтік-педагогикалық қолдауға көмек көрсету.

Жеке білім беру бағдарламасын жобалаудың негізі оның жеке мүмкіндіктерін дамыту мақсатында ерекше білімді қажет ететін баланы оқытуға жағдай жасау болып табылады, өйткені жеке бағдарлама әр балаға жеке көзқарас пен жеке құзіреттіліктің дамуын қамтамасыз ететін бағдарламалық мазмұнды толық игеру үшін арнайы білім беру құралдарын білдіреді.

Жеке білім беру бағдарламасының мазмұны бірнеше өзара байланысты

бөлімдерден тұратын біртұтас жүйені білдіреді, олардың әрқайсысы өзінің семантикалық жүктемесін көтереді. Бұл бөлімдер мүмкіндігі шектеулі балаға әртүрлі бағыттар бойынша психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Бөлімдердің мазмұны негізгі материалды шоғырландыратын негізгі білім беру объектілері төңірегінде топтастырылған.

Кешенді білім беру барысында ерекше білімді қажет ететін баланың қажеттіліктері мен психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның қорытындыларына сәйкес білім мен тәрбие беру үшін арнайы жағдайлар жасалуы мүмкін. Ерекше білімді қажет ететін балалардың психофизиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, жеке тұлғаның оқу кестесін, оқу жүктемесін, оның білім беру бағдарламаларын игеру мерзімдерін, оны сертификаттауды қоса, жеке оқу жоспарлары жасалады.

Инклюзивті (француз инклюзиві - соның ішінде, латын тілінен кіреді - қорытындылаймын, қосамын) немесе инклюзивті білім беру дегеніміз — жалпы білім беретін (жаппай) мектептерде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту процесін сипаттайтын термин.

Инклюзивті білім беру дегеніміз - барлық балалар физикалық, ақыл-ой, интеллектуалды және басқа ерекшеліктеріне қарамастан, жалпы білім беру жүйесіне кіретін оқыту мен тәрбиелеу процесі. Олар өздерінің білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, мүгедек емес құрдастарымен бірге тұрғылықты жеріндегі негізгі мектептерде оқиды. Сонымен қатар, оларға арнайы қолдау көрсетіледі. Инклюзивті білім балаларға қатысты кез-келген кемсітуді болдырмайтын идеологияға негізделген - барлық адамдарға тең қатынас қамтамасыз етіледі, бірақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдайлар жасалады.

Инклюзивті білім беру моделі келесі әлеуметтік тәсілге негізделген - ерекше білімді қажет ететін балаларды емес, қоғамды және оның ерекше балаларға деген қатынасын өзгерту керек. Инклюзия ерекше білімді қажет ететін балалар үшін ғана емес, дені сау балалар үшін де дамыған, ізгілікті және тиімді жүйе ретінде танылады. Ол мектеп жүйесінің критерийлеріне қаншалықты сәйкес келетіндігіне қарамастан, барлығына білім алуға құқық береді. Олардың әрқайсысының

даралығын құрметтеу және қабылдау арқылы тұлғаның қалыптасуы жүзеге асады. Бұл кезде балалар ұжымда, бір-бірімен қарым-қатынас жасауды, қарым-қатынас орнатуды, мұғаліммен бірге оқу мәселелерін шығармашылықпен шешуді үйренеді.

Инклюзивті білім берудің принциптері

Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі оқушыларды сыныптағы басқа балалар сияқты қабылдауды, соның ішінде оларды сол іс-шараларға қатысуды, ұжымдық қатысу стратегиясын - ойындар, бірлескен жобалар, зертханалық, далалық зерттеулерді қолдана отырып, оқытудың ұжымдық формаларында және проблемалық мәселелерді шешуде; және т.б.

Инклюзивті білім беру барлық балалардың жеке мүмкіндіктерін кеңейтеді, адамгершілікті, толеранттылықты және құрдастарына көмектесуге дайын болуды дамытуға көмектеседі.

Инклюзивті білім беруді енгізу барысында білім беру процесінің қатысушылары қандай қиындықтарға тап болуы мүмкін?

— Біздің қоғамда, өкінішке орай, ерекше білімді қажет ететін балаларды жат нәрсе ретінде қабылдайды. Бұл көзқарас жылдар бойы дамыды, сондықтан оны қысқа мерзімде өзгерту мүмкін емес.

— Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар көбінесе оқудағы кемшіліктер деп танылады.

— Бұқаралық мектептер мұғалімдері мен директорларының көпшілігі ерекше білімді қажет ететін балалардың проблемалары туралы жеткілікті білмейді және ерекше балаларды сыныпта оқыту үдерісіне қосуға дайын емес.

— Ерекше білімді қажет ететін балалардың ата-аналары балалардың білім алу құқығын қалай қорғауды білмейді және білім беру жүйесі мен әлеуметтік қолдаудан қорқады.

— білім беру мекемелерінің архитектуралық қол жетімсіздігі.

Инклюзия - бұл жалпы білім беретін мектепте ерекше білімді қажет ететін баланың физикалық қатысуы ғана емес екенін түсіну керек. Бұл мектептің өзінде, мектептегі мәдениетте және білім беру процесіне қатысушылар арасындағы

қатынастар жүйесінде өзгеріс, мұғалімдер мен мамандардың тығыз ынтымақтастығы, баламен жұмыс жасауға ата-аналарды тарту.

Бүгінгі таңда, жаппай мектеп мұғалімдері арасында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге қажетті дайындықтың болмауы проблемасы өте өткір. Инклюзивті ортада жұмыс істеуде мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктерінің жетіспеушілігі, психологиялық кедергілер мен кәсіби стереотиптердің болуы.

Ерекше білімді қажет ететін балаларды оқыту процесінде мұғалімдер мен ата-аналардың арасындағы қарым-қатынас ерекше рөл атқарады. Ата-ана баласын жақсы біледі, сондықтан бірқатар мәселелерді шешуде мұғалім олардан құнды кеңестер ала алады. Педагогтар мен ата-аналардың ынтымақтастығы жағдайды әр қырынан қарауға көмектеседі, демек, ересектерге баланың жеке ерекшеліктерін түсінуге, оның қабілеттерін анықтауға және дұрыс өмірлік нұсқауларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ерекше білімді қажет ететін балаларға арналған жеке бағдарламалар әр түрлі болуы мүмкін. Олар жеке курстарға, пәндерге немесе балаларды жалпы оқыту мен тәрбиелеу бағдарламаларына сілтеме жасай алады және оның кемшіліктерін өтеу мақсатында жасалуы мүмкін. Бұл ретте баланы дамыту мен оқытудың жеке кешенді бағдарламаларына басымдық берілуге тиіс. Жеке түзету және дамыту бағдарламасында баланың жақын арада дамуы үшін қол жетімді болатын міндеттер, сондай-ақ болашақта оған жетістікке жетуге көмектесетін әдістер туралы нұсқаулар болуы керек. Бағдарламаның мазмұны балалар білім беру мекемесі мамандарының психологиялық-педагогикалық консилиумында анықталады және консилиумға қатысушылардың әрқайсысы баламен сабақтарда қандай міндеттерді шешетінін анықтайды.

Ерекше білімді қажет ететін балаларды оқыту мен дамытудың жеке бағдарламасымен жұмыс жасау – бұл әр баланың ерекшеліктерін ескере отырып, жаңа қабілеттерін ашуға бағытталған шығармашылық және өте күрделі процесс. Жеке бағдарлама бойынша сәтті жұмыстың негізі кейбір ережелерді сақтау болып табылады:

1. Сабаққа оң көзқарас, баланың қызығушылығы.

2. Сабақ мазмұнының қызығушылықтарға, бейімділіктерге және даму деңгейіне сәйкестігі.
3. Түзету және дамыту сабақтарының жүйелілігі.

Жеке бағдарламаның теориялық және әдіснамалық негізі 3 тәсілдің өзара байланысына негізделген:

- нейрпсихологиялық;
- кешенді;
- пәнаралық.

Нейрпсихологиялық тәсіл оқу қиындықтарының себептерін анықтайды. Медицина (нейро-физиологиялық тексеру) және психология тұрғысынан баланың жеке басын зерттеу мидың жергілікті зақымдануларында көрінетін мүмкіндігі шектеулі әр оқушының психикалық процестері мен жеке саласының динамикасын анықтауға көмектеседі. Баланың жеке қабілеттері негізінде оны дамыту және оңалту бағдарламасы құрылады.

Кешенді тәсіл бала туралы медициналық-психологиялық-педагогикалық мәліметтерді есепке алуды қамтамасыз етеді. Бұл тәсіл ерекше білімді қажет ететін балаларды қолдауды қамтиды және келесі міндеттерге қол жеткізу арқылы жүзеге асырылады:

1. Құрдастар тобында және педагогикалық құрамда эмоционалды жайлы микроклимат құру.
2. Зияткерлік, эмоционалды және мінез-құлық салаларының бірлігінде балалардың жеке дамуын зерттеу.
3. Жеке бағдарламаларға және сабақтарды ұйымдастыру нысанына мұқтаж балаларға көмек көрсету.
4. Даму бұзылыстарын ерте диагностикалауды уақтылы жүргізу.
5. Ерекше білімді қажет ететін балалармен жұмыс жасауда арнайы педагогтар мен ата-аналардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру.

Білім беру мекемесінде инклюзивті практиканы жүзеге асыру онда мамандар

саны жеткілікті болған жағдайда, басқа білім беру ұйымдарымен, оның ішінде «балабақша – мектеп» бағыты бойынша өзара іс-қимыл, өңірлік үйлестіру орталықтарымен тығыз ынтымақтастық болған кезде мүмкін болады. Балаға білім беру мекемесі жағдайында еркін қозғалуға және табиғи қажеттіліктерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қолжетімді (кедергісіз) ортаны ұйымдастыру да маңызды фактор болып табылады.

Пәнаралық тәсіл мүмкіндігі шектеулі балаларды дамытудың кешенді бағдарламасын жүзеге асыратын әртүрлі мамандардың бірлескен жұмысын қамтамасыз етеді. Дефектолог мұғалім бағдарламаның құрылымдық компоненттерін жобалайды және оны жасаумен айналысады. Логопед-мұғалім және педагог-психолог мүгедек баланы тексеру деректерін ұсынады және оның мәртебесін анықтайды. Білім беру ұйымының меңгерушісі немесе директоры ерекше білімді қажет ететін балаға арналған кешенді жеке бағдарламаның іске асырылуы мен мазмұнына жауап береді. Психологиялық-педагогикалық консилиум бағдарламаны іске асырудың әдістері мен нысандарын айқындайды және қажет болған жағдайда оларға түзету жүргізеді. Мұнда тиімділік мониторингі жүргізіледі және уақыт шектері анықталады. Тәрбиешілер мен мұғалімдер бағдарламаның сызықтығын және оқу жоспарына сәйкестігін қамтамасыз ету бойынша жұмыс тәсілдерін сипаттайды. Ата-аналар немесе заңды өкілдер білім беру процесін ұйымдастыру бойынша ұсыныстар енгізеді, ерекше білімді қажет ететін баланың мәртебесін растайтын медициналық және өзге де құжаттарды ұсынады.

Кешенді жеке түзете – дамыту бағдарламасын жобалау кезеңдері:

1-кезең: мақсатты (түзету білімін алу кезінде баланың мақсаттары, мотивтері мен қажеттіліктерін белгілеу).

2-кезең: мазмұнды (құрылымды негіздеу және түзету және дамыту жұмыстарының мазмұнын таңдау, басқа сабақтармен байланысты орнату. Бағдарламаның мазмұны әзірленуде).

3-кезең: технологиялық (қолданылатын технологияларды, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін анықтау)

4-кезең: диагностикалық (баланы диагностикалық сүйемелдеу жүйесін

анықтау).

5-кезең: ұйымдастыру-түзету-педагогикалық (түзету және педагогикалық мақсаттарға қол жеткізу шарттары мен жолдарын әзірлеу)

Арнайы педагогтар процесті құрылымдайды, баланың мотивтерін, мақсаттары мен жеке қажеттіліктерін әр білім беру мекемесіндегі білім беру ортасының мүмкіндіктерімен келіседі.

Бұл жұмыс төрт функцияның бірлігіне негізделген: проблемаларды диагностикалау, проблема туралы ақпарат және оны шешу жолдары, шешім қабылдау сатысында кеңес беру және мәселені шешу жоспарын әзірлеу, мәселені шешу сатысында көмек. Ерекше білімді қажет ететін балаларды білім беру мекемесінде ұстау мен жұмыс формаларының негізгі принциптері:

- баланың мүдделерін сақтау;
- жүйелілік;
- үздіксіздік;
- вариативтілік және ұсынымдық сипат.

Ерекше білімді қажет ететін балаларға арналған жеке білім беру бағдарламасының құрылымы ең алғаш ТМД елдерінде Ресей Федерациясының үлгілік құжаттарында талданған болатын :

Бағдарламаның мақсатына және баланың жасына байланысты бағдарламаның құрылымы әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы:

1. Титул парағы (бұл бағдарлама кіммен, қашан келісілген және бекітілген, кім үшін жасалған).
2. Түсіндірме жазба (бағдарламалық қамтамасыз ету, осы бағдарламаны іске асыру шарттары мен нысандары, бағдарламаны игеру мониторингінің кезеңдері мен нысандары, іске асыруға қатысушылар, топта қысқа мерзімді болу кезіндегі режим сипаттамасы және т. б. туралы ақпаратты қамтиды.)
3. Жеке оқу жоспары (баланың қажеттіліктерін ескере отырып, тақырыптарды зерделеуге бөлінген сағат саны, мүмкін болатын

өзгерістер).

4. Бағдарламаның мазмұны (Білім саясатын ескере отырып, бағдарламаны игерудің мазмұнды-мақсатты шеңбері беріледі, Жеке оқу жоспары келісіледі). Бұл бөлімді 3 компонентке бөлу ұсынылады: білім беру, тәрбиелеу және түзету)
5. Қорытындылар мен ұсынымдар (диагностика нәтижелері бойынша түзетулердің негіздемесі және білім берудің келесі кезеңінде ерекше білім қажеттіліктері бар баланы одан әрі сүйемелдеу жөніндегі ұсынымдар).
6. Іске асыру кезеңінде жеке білім беру бағдарламасын меңгерудің жоспарланатын нәтижелері (бағдарламаны игеру серпіні болжанады, нәтижелілікке қол жеткізу үшін жұмыс нысандары ашылады, материалдық-техникалық қамтамасыз ету сипатталады).

Жеке білім беру бағдарламасын жобалау алгоритмі.

Бағдарламаны жобалау және іске асыру кезінде іс – қимылдардың тиісті дәйектілігін сақтау керек:

1. Білім саясатының талаптарын талдау, бағдарламалардың мазмұны және негізгі оқу жоспары.
2. Ерекше білімді қажет ететін баланың психологиялық-педагогикалық мәртебесін зерттеу.
3. Жеке білім беру бағдарламасының құрылымдық компоненттерін жобалау (егер білім беру мекемесінде жеке білім беру бағдарламасы туралы ереже болмаса).
4. Бағдарламаны іске асыру мерзімдерін айқындау (жартыжылдық, жыл немесе бүкіл оқу кезеңі).
5. Баланың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, бағдарламаның нақты мақсатын тұжырымдау.
6. Бағдарлама шеңберіндегі міндеттер шеңберін анықтау.
7. Жеке білім беру бағдарламасының мазмұнын анықтау. Бағдарламаны іске асыру тәсілдерінің сипаттамасы.

8. Бағдарламаны іске асыру нысандарын жоспарлау (Жеке, кіші топтық немесе топтық сабақтар)
9. Мамандардың, мұғалімдердің және баланың ата-аналарының өзара әрекеттесу алгоритмі.

10. Бағдарламаны игеру динамикасы мониторингінің нысаны мен өлшемдерін өзірлеу.

Балаларды жеке дамыта оқыту мәселесіне прогрессивті педагогиканың көптеген өкілдері назар аударды. Чехияның Ұлы мұғалімі Я. А. Коменскийдің педагогикалық жүйесінде балаларды оқыту мен тәрбиелеудің бүкіл процесін олардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып құру және осы ерекшеліктерді жүйелі бақылау арқылы анықтау керек деген ережелер нақты көрсетілген.

Тамаша орыс мұғалімі К. Д. Ушинский балаларға жеке көзқарас арқылы дамыта оқытудың әдістерінің кең әдістемесін, пайдалы әдеттерді тәрбиелеудің алдын-алу жұмыстарының негіздерін жасады. Сонымен бірге, ол балаға жеке көзқарастың күрделі процесінде белгілі бір рецепттер берілмеуі керек, осылайша мәселені шешудің шығармашылық сипатын баса айтты.

Сонымен, Е. Н. Водовозова тәрбиешілер мен ата-аналардың баланың психологиясы мен физиологиясының ғылыми негіздерін, оның іс-әрекеттерін жан-жақты талдай білу қажеттілігін атап өтті. Балаларды тәрбиелеуде ол еңбекке үлкен рөл бөлді, оны ең тиімді, ең жақсы тәрбие құралы деп санады. Сонымен бірге, ол барлық балаларға бірыңғай көзқарас ережелерін жасау мүмкін емес екенін ескертті, өйткені балалар өздерінің жеке ерекшеліктері бойынша өте ерекшеленеді.